

NST

11/6 WRC

Ragfijne verklanking van de geboorte van het zingen

Voorstelling: Een ziel van hout van Robert Heppener door Nieuw Ensemble en Nederlands Kamerkoor o.l.v. Ed Spanjaard. Regie: Monique Wagmakers. Gezien: 10/6 Transformatorhuis TGA Amsterdam. Herhaling 12/6 (uitv.) Uitzending Radio 4: 13/6 20.02 uur. Tv: 28/12 Ned 3.

DOOR ERNST VERMEULEN

Een ziel van hout, de eerste opera van Robert Heppener, beleefde gisteravond zijn succesvolle première op de openingsavond van het Holland Festival. Het is een co-productie met de NPS, zodat ook radio en tv het stuk uitzenden.

Heppener schreef zelf zijn libretto naar het gelijknamige boek van Jakob Lind, waardoor hij de kwetsbare woord-muziekrelatie in eigen hand hield. Het derde bedrijf ontstond zelfs in tekst en muziek gelijktijdig. Zo kregen we een Nederlandse opera te horen die goed verstaanbaar is! Heppener is een vocaal componist pur sang. In de opera schildert hij de geboorte van het zingen door de zich vrij zingend ontplooiende mens.

In het verhaal, dat speelt in 1942, ontkomt de mismaakte Toni, een joodse jongen, aan de dodende artsen. Hij wordt gevonden door snuffelende herten in het bos, daarheen verbannen door de huisknecht van zijn ouders, die op

HOLLAND
FESTIVAL

transport zijn gesteld. Daar ontrolt zich een Grimm-sprookje met een heks. De mismaakte jongen kan nu een trap van een hert weer lopen en bovendien, belangrijk voor de opera, spreken en zingen. De huisknecht belandt in een krankzinnigengesticht, waarvan de directeur aan het eind van de oorlog jaagt op Toni, zijn mogelijke 'excusus-jood'.

Voor Jakob Lind, die elf jaar oud in 1938 zonder ouders in Nederland belandde, was dit een reëliet: een nazi-werkgever had hem nodig als alibi voor na de bevrijding. Het verhaal benadrukt het kwaad in de mens in algemeen, en in de gecorrumpeerde in het bijzonder. De huisknecht heeft medelijden met zijn lief 'skelelje', maar weet niet anders te handelen. Zijn excusus is een houten been, daarin schuilt zijn ziel, begrijpt de heks. Het zijn dit soort meelopers en bangeriken die het Hitlerregime hebben mogelijk gemaakt.

Het Rijk der Dieren fungeert als tegenwereld, precies zoals in Bartók's *Cantata profana*, waarin jonge jagers veranderen in herten die weigeren terug te keren naar de wrede mensenmaatschappij, in Bartók's tijd het opportunistische regime van admiraal Horthy. Bij Bartók staat altijd de natuur (het platteland) tegenover de mens (de stad). En ook hij houdt het orkest opmerkelijk klein om de koren als de belangrijkste dragers van zijn wonderbaarlijke vertelling zo goed mogelijk te laten uitkomen: Heppeners kooroepa wordt slechts begeleid door het Nieuw Ensemble, aangevuld met een Hongaarse cymbalom.

De gedaanteverwisseling is het muzieke moment bij uitstek. Vanaf dat ogenblik is de wereld een an-

Scène uit 'Een ziel van hout' van Robert Heppener (Foto Co Broerse)

dere. Toni wordt niet verliefd op een mens maar op een witte hinde. Als zij sterft (een iets te uitgesponnen scène) heft hij een joodse klaagzang aan, een verwijzing naar de werkelijk wrede buitenwereld, die in het derde bedrijf definitief penetreert in de dierenwereld.

Met een filmtchniek moenteert Heppener in dat tweede bedrijf scènes uit het Rijk der Dieren en uit het gesticht om en om. Het slot van het tweede bedrijf is het gruwelijkst, de huisknecht wankelt naar voren, schreeuwend: „Schijt, Scheissen, Merde, Shit!“, terwijl het koor aanheft: „Dood!“ met uitroepen als „Heil“ en „uch!“.

Ik zou niet willen beweren dat het niet werkt. Maar de regie, die verder heel behoorlijk is, bevat in de gestichtscène nogal wat clichés. Bovendien wordt daar zwak gezongen. Ook muzikaal kan Heppener hier de vergelijking met een voor de hand liggend onderwerp als Bergs *Wozzeck* niet aan. Veel sterker werkt zijn poëtische bevoegdheid. Daarbij is het opmerkelijk dat ondanks de vele secundaire opstapelingen (Heppeners handelsmerk) er een grote helderheid heerst: Stravinskyaans transparant. De zang van de witte hinde, het duet van Toni met de huisknecht, wanneer hij weer verlamd terugzakt aan het slot, zijn evocatieve momenten. Maar die schuilten niet eens zozeer in de soli als wel in de ondersteunende ragfijne sluiers van het koor.

Al veel eerder, in *De Jubilo del core* (1974) naar een extatische gedicht van de middeleeuwse mysticus Jacopone de Todi, compo-

neerde Heppener de verwarring van de mens die buiten zinnen is gemaakt. Er wordt geschreeuwd en gestameld, geneuried en gejubeld. In de vocale aspecten is Heppener altijd het meest grensverleggend geweest. Dat koor biedt in zijn opera allereerst één doorlopende laag in gelijkmatige zestiende noten, die werkt als een zacht dekbed voor de protagonisten.

Maar de zestienden kunnen ook steken en prikken als de spanning stijgt in snel opwaartse figuren. De dieren snuffelen dalend, de gemeene arts in een uitgesproken chromatische toonladder. Het koor zorgt voor het opvoeren van de spanning, voor verwarring en verstilling, maar levert ook commentaar als in een oud-Grieks drama.

Aan het Nederlands Kamerkoor waren al die penetrerende dan wel gevoelig uitwaaiende klanken zeer besteed en alleen al daaraan ontleent de opera zijn bestaansrecht. Maar ook de overige musici, Romain Bischoff voorop, voldeden. Tom Sol, vocaal sterk, vond ik alleen visueel een weinig aanvaardbaar zielig scharminkel als Toni. De ster van de avond was ongetwijfeld de stralende Elena Vink in de rol van de witte hinde.

Het idee om de wereld van het fantastische in een virtueel decor op scherm te projecteren, en met videocamera's van achter het podium daar nog een laag aan toe te voegen was aan mij minder besteed. Ik vond de aan computerspelletjes herinnerende beelden uitgesproken kitscherig, maar misschien is de verfilmde versie op tv overtuigender.

Harmonie wint het bij Heppener van techniek

volkskrant
12/6

OPERA

Een ziel van hout, van Robert Heppener, o.l.v. Ed Spanjaard, Monique Wagemakers en Jellie Dekker. 10 juni, Westergasfabriek TTA, Amsterdam. Herhaling: 12 juni. Radio 4: 13 juni, 19.02 uur. Nederland 3: 28 december.

In *Een ziel van hout* verplaatsen zangers zich met enkele stappen van het podium naar een virtuele, uit de computer getoverde wereld. Een kunsje? Ja, natuurlijk, maar in dit geval leidt het wel degelijk tot kunst.

Zelden is op zo overtuigende wijze van de nood een deugd gemaakt als in de encenering van Robert Heppeners opera, die vanavond nog eenmaal te zien is in het Holland Festival. De voorstelling, aanvankelijk gepland voor 1995, is zo dikwijls uitgesteld dat de lange baan niet veraf leek. Maar de NPS bracht uitkomst, en dat leidde tot een unieke samenwerking tussen televisie- en theatermakers.

Heppener schreef niet alleen de muziek maar ook het libretto voor *Een ziel van hout*, uitgaande van het gelijknamige verhaal van Jakob Lind. Linds verhaal, een bezwering van zijn eigen oorlogservaringen, verscheen in 1962. Het is een groteske mengeling van het macabere en het sprookjesachtige. De 'ziel van hout' is, zo blijkt, het houten been van de hoofdpersoon, Hermann Wohlbrecht, een Oostenrijkse oorlogsinvalide in de nazi-tijd, die een flinke laag eelt op zijn ziel heeft ontwikkeld.

Hij houdt de joodse Toni Barth, een verlamde, stomme jongen weliswaar uit de handen van de nazi's, maar doet dat door hem achter te laten in de bergen. Toni geneest op wonderbaarlijke wijze van zijn verlamming en leeft voortaan als een natuurmens tussen de herten. Wohlbrecht belandt in een krankzinnigengesticht, waar hij de dokters assisteert bij het ombrengen van de patiënten. Als de oorlog ten einde loopt gaan niet alleen hij, maar ook de dokters, op zoek naar Toni, in de hoop hun wandaden te kunnen verdoezelen met het argument dat ze ten minste één jood gered hebben.

Bij Lind eindigt het verhaal met een gewelddadige confrontatie. Heppener heeft dat enigszins omgebogen. Bij hem zakt Toni terug in zijn verlamming, door het eten van de Duitsers aan te nemen. Die worden vertrappt door de herten, en Toni blijft achter, samen met Wohlbrecht, die beroofd is van

zijn houten been en ook niet meer kan lopen. Tederheid wint het van harteloosheid. Die mildheid is kenmerkend voor de gehele opera, zowel wat betreft de muzikale als de scenische vormgeving.

De slechte, snauwende Duitsers zijn eerder karikaturaal dan gemeen, en het idyllische wordt breed uitgemeten. Goed en kwaad zijn ongeveer in evenwicht, zoals ook Heppeners muziek, ondanks zijn voortdurende aanlopen en dramatische kleurwisselingen, uiteindelijk evenwicht nastreeft. Het is uitgesproken grondtonige muziek. Hoe de akkoorden en tonen ook tegen elkaar opgezet

HOLLAND FESTIVAL

worden, er is altijd een centrum. Heppeners idioom is in zijn organische schakeling van noten en intervallen ietwat eenzijdig, maar in dramatische lay-out en kleurgebruik weer uiterst veelzijdig.

De zinderende, gloeiende klanken zijn bij het Nieuw Ensemble en dirigent Ed Spanjaard in voortreffelijke handen. Maar minstens even luisterrijk is het aandeel van het Nederlands Kamerkoor, dat, nu eens onzichtbaar, dan weer als deelnemers aan de handeling, een dragende factor is in deze opera.

Romain Bischoff schittert als de ruwe, gespleten Wohlbrecht, en Tom Sol is ontwapenend als Toni, terwijl Hebe Dijkstra in haar rol van Heks sterk doet denken aan Adèle Bloemendaal. Maar ook de andere zangers van de geheel Nederlandse cast mogen er zijn.

Hun acteerprestaties komen in de regie van Monique Wagemakers en Jellie Dekker in een heel bijzonder licht te staan. De passages die zich in de natuur afspelen zijn namelijk gesitueerd in een virtueel video-decor, een combinatie van echte natuuroptnamen en computersimulaties in 3D, waarin de zangers vanuit een registratiekamer *live* worden overgebracht.

De supermooie beelden contrasteren dramatisch met de summier aangeduide 'realiteit' op het podium, maar toch weten Wagemakers en Dekker, met Heppeners muziek als bindmiddel, die twee werelden tot eenheid te smeden. Niet de techniek is het grootste wonder van deze voorstelling, maar de harmonieuze samenwerking tussen kunstenaars uit zulke uiteenlopende disciplines.

Frits van der Waa

